

BIBLIOGRAFIA RIBERENCA (11)

JOAN LAUNES VILLAGRASA
MONTSERRAT ANGUERA TERRÉ
NÚRIA GRAU POYO
VICENT CASADÓ BURILLO
Comitè Editorial de la Miscel·lània del CERE

RESUM

En aquesta secció de “Bibliografia riberenca” volem oferir al lector una visió de tot allò que s’ha publicat i es publica a l’entorn de la Ribera, tant dels llibres que estudien la nostra comarca, com de les obres artístiques que tracten temes riberencs. Pretenem relacionar els llibres que vagin apareixent com a novetats, així com obres riberenques antigues que havien estat ressenyades abans. En aquest lliurament apareixen un total de 21 noves ressenyes de llibres: 4 corresponen a obres recentment editades pel CERE o amb la seua col·laboració, 8 són novetats editades per altres i 9 són llibres antics també editats per altres. D’aquests 21 títols, 1 correspon a obres literàries amb temàtica riberenca. Això fa un total de 164 llibres diferents apareguts al llarg de les onze publicacions de “Bibliografia riberenca”, dels qual 60 són edicions o coedicions del CERE, 21 han estat editats amb la col·laboració del Centre i els altres 83 títols són d’altres editorials, entitats o institucions.

INTRODUCCIÓ

Al número 5 de la *Miscel·lània*, publicat fa uns 23 anys, es va crear la secció de “Bibliografia riberenca” amb l’objectiu de omplir “un buit observat per molts dels nostres socis, i que ajudi a enriquir la visió de tot allò que s’ha publicat i es publica a l’entorn de la Ribera”, com es comenta en una breu introducció apareguda en aquell volum (“Bibliografia riberenca 1”, 1987). La secció s’organitzava amb el títol del llibre, les dades bibliogràfiques d’aquest (autor/s, editor, any, mides, número de pàgines i notes sobre il·lustracions i material annex), un breu comentari o resum de l’obra, sovint amb fragments literals, i una il·lustració de la coberta.

En total, en quatre entregues (“Bibliografia riberenca 1-4”) es van publicar 21 ressenyes bibliogràfiques, una de les quals d’un grup de facsímils, 4 eren obres editades pel CERE (els guanyadors dels Premis d’Assaig I a IV) i els altres 16 llibres corresponien a diverses publicacions editades entre els anys 1966 i 1990 pels mateixos autors (2), ajuntaments o entitats locals (6) o diverses editorials de fora de la comarca (8).

Fins a la *Miscel·lània* 14 publicada l’any 2000 no va aparèixer un nou article sobre bibliografia riberenca, en aquest cas sobre articles publicats a la mateixa revista del CERE durant els 15 anys d’existència d’aquesta publicació (Casadó, 2000). Posteriorment, l’any 2008, en un treball publicat al volum extra 1 d’aquesta revista, relacionàvem 49 títols de llibres editats pel CERE o amb la seua col·laboració, dels quals presentàvem les dades bibliogràfiques completes, un resum del contingut de cadascuna de les publicacions, així com la imatge de cada coberta (Pérez et al., 2008). Al mateix volum extra 1 de la *Miscel·lània del CERE* va aparèixer un altre extens recull bibliogràfic (Anguera i Casadó, 2008), en aquest cas de tots els articles publicats al butlletí de la nostra entitat al llarg dels primers 18 números i que actualitzava el publicat al volum 14 (Casadó, 2000).

A la *Miscel·lània del CERE* núm. 20 dedicada a Ginestar vam donar continuïtat a la secció de “Bibliografia riberenca” iniciada el 1987, amb la mateixa idea que en els seus orígens. Amb la represa de la secció pretenem relacionar els llibres que vagin apareixent, com a novetats, però també fem un apartat dedicat a obres antigues, per omplir el buit deixat durant aquests anys que no s’ha publicat la secció. Aquesta entrega va rebre el número 8 (Grau et al., 2009) i les dues següents, aparegudes a la *Miscel·lània del CERE* núm. 21 (Pérez et al., 2010) i 22 (Anguera et al., 2011), van suposar el novè i desè lliurament de la sèrie. En aquest nou període hem presentat un total de 59 noves ressenyes de llibres: 10 corresponents a obres recentment editades pel CERE o amb la seua col·laboració, 20 novetats editades per altres i 29 llibres antics també editats per altres; de tots aquests títols, 9 corresponien a obres literàries amb temàtica riberenca.

METODOLOGIA

El present lliurament de la secció “Bibliografia riberenca” porta el número 11. Hi apareixen les referències bibliogràfiques de diversos llibres publicats en català amb temàtiques riberenques, un resum d’aquests i les imatges de les seues cobertes, segons l’estil iniciat per nosaltres amb la bibliografia del CERE (Pérez et al., 2008), i incloem també el número de pàgines i d’ISBN (Grau et al., 2009).

Els diversos llibres apareixen enquadrats en un dels tres apartats següents:

1. novetats editades, coeditades o publicades amb la col·laboració del CERE
2. novetats editades per altres
3. llibres antics editats per altres

S'entén per novetats les aparegudes entre el tancament de l'edició d'una *Miscel·lània del CERE* i el d'una altra (Grau et al., 2009).

En aquest onzè lliurament hem introduït dins del tercer grup, el de llibres antics, diversos que fan referència total o parcial a la població de Móra d'Ebre, tot aprofitant el fet de la dedicatòria especial d'aquest volum 23 de la *Miscel·lània del CERE*.

Voldríem obtenir també la col·laboració dels autors o editors per assegurar el manteniment de la secció i l'objectiu de ser exhaustiva, raó per la qual els animem des d'aquí perquè ens facin arribar un exemplar dels seus llibres a la Secretaria del CERE i així n'inclourem la seua ressenya en el proper número de la revista que s'estigui preparant. Alhora intentarem assolir la fita que va impulsar la creació d'aquesta secció el 1987: "Totes les obres que aquí es comentin figuraran en el fons bibliogràfic del Centre d'Estudis i, per tant, podran ser objecte de fàcil consulta per part dels socis que així ho desitgin i ho facin saber a la Secretaria" (Bibliografia riberenca 1, 1987).

RESULTATS

En aquest onzè lliurament de "Bibliografia riberenca" presentem un total de 21 noves ressenyes de llibres: 4 corresponen a obres recentment editades pel CERE o amb la seua col·laboració, 8 són novetats editades per altres entre 2011 i 2012 i 9 són llibres antics també editats per altres entre 1991 i 2007. D'aquests 21 títols, 1 correspon a obres literàries amb temàtica riberenca. Totes aquestes noves ressenyes bibliogràfiques apareixen a l'annex.

En el conjunt d'aquestes onze publicacions de "Bibliografia riberenca" s'han referenciat un total de 164 llibres diferents, dels qual 60 són edicions o coedicions del CERE, 21 han estat editats amb la col·laboració del Centre i els altres 83 títols són d'altres editorials, entitats o institucions.

BIBLIOGRAFIA

ANGUERA, M.; CASADÓ, V. (2008): "23 anys de Miscel·lànies del CERE". *Miscel·lània del CERE* extra 1: 151-190 ("Bibliografia riberenca 7").

ANGUERA, M.; PÉREZ, À.; GRAU, N.; RADUÀ, J.M.; COLLAZOS, J.A.; CASADÓ, V. (2011): "Bibliografia riberenca 10". *Miscel·lània del CERE* 22: 377-392.

"Bibliografia riberenca (1)" (1987): *Miscel·lània* 5: 14-20.

"Bibliografia riberenca (2)" (1988): *Miscel·lània* 6: 11-16.

"Bibliografia riberenca (3)" (1989): *Miscel·lània* 7: 7-11.

"Bibliografia riberenca (4)" (1991): *Miscel·lània* 8: 97-100.

CASADÓ, V. (2000): "15 anys de Miscel·lànies del CERE". *Miscel·lània* 14: 11-32 ("Bibliografia riberenca 5").

GRAU, N.; PÉREZ, À.; ANGUERA, M.; CLUA, M.J.; CASADÓ, V. (2009): "Bibliografia riberenca 8". *Miscel·lània del CERE* 20: 245-261.

PÉREZ, À.; ANGUERA, M.; CASADÓ, V. (2008): "25 anys de CERE, 25 anys de publicacions". *Miscel·lània del CERE* extra 1: 109-149 ("Bibliografia riberenca 6").

PÉREZ, À.; GRAU, N.; ANGUERA, M.; CLUA, M.J.; CASADÓ, V. (2010): "Bibliografia riberenca 9". *Miscel·lània del CERE* 21: 259-274.

ANNEX

1. Novetats editades pel CERE o amb la seua col·laboració

DIVERSOS AUTORS (2011): *Miscel·lània del CERE*, núm. 22, 411 p., ISBN 978-84-937679-0-7

Volum dedicat a Ascó, publicat el juliol de 2012, que conté 27 articles en total; es tracta de la revista del CERE més extensa (411 p.), que inclou més articles dedicats a la població (17) i articles totals (27) i que conté més fotografies de la població a què es dedica la revista (Ascó) separant els diferents articles dedicats a Ascó, així com altres fotografies de la població incloses dins dels articles; la qual cosa suma en aquest volum un total d'unes 172 fotografies relacionades amb Ascó. Tot això demostra també la gran implicació que han tingut els asconencs en aquest volum, i en especial els membres de l'Associació Cultural lo Llaüt.

Entre els articles publicats hi ha:

– 2 d'organització de l'entitat i de la revista: presentació i memòria d'activitats 2010, d'À. Pérez, Y. Català i V. Casadó.

– 17 referits especialment a Ascó, sobre dades de la població, els habitants de la població l'any 1817, la repressió eclesiàstica sobre els jocs d'atzar amb apostes a Ascó (anys 1622 i 1630), Pere M. Sans i altres naturals de la diòcesi de Tortosa a l'Extrem Orient (s. XVI-XIX), Carmel Biarnés com el primer estudiós dels moriscos a Catalunya, l'associacionisme asconenc, la primera part dels antics abocadors municipals de residus de la comarca, la història de l'associació lo Llaüt i de Vídeo Ascó Televisió, els trinquets a la Ribera d'Ebre i a Ascó, la producció d'aiguardents a Ascó, la Setmana Santa asconenca, el Ball de Diables d'Ascó, la festa de Sant Antoni d'Ascó, contes asconencs, els premis literaris

Vila d'Ascó i un recull d'artistes asconencs del segle xx. De tots aquests treballs n'han estat els autors M. Anguera, V. Casadó, V. Castellvell, J.H. Muñoz, J. Serrano, J. Ferrús, B. Pubill, J.M. Raduà, Ò. Saladié, T. Castelló, A. Figueras, M.L. Ambrós, J. Farnós, N. Grau, À. Pérez i A. Pubill.

– 1 d'història natural i història local sobre els molins fariners a Tivissa, de J. Roset.

– 1 d'etnologia sobre la primera Festa de la Jota a la Ribera d'Ebre, de J.M. Bargalló.

– 1 de literatura sobre l'estudi del periodisme d'Artur Bladé i Desumvila a la premsa de l'exili, 1939-1981, de S. Abrams, que va rebre la II Beca d'Estudi de l'Obra i Figura de Bladé.

– 1 de bibliografia riberenca, de M. Anguera, À. Pérez, N. Grau, J.M. Raduà, J.A. Collazos i V. Casadó, on es continua la secció de bibliografia riberenca iniciada el 1987 en aquesta revista i recuperada des de 2009.

– 1 d'art sobre els collages de J.M. Pros.

– 3 notes d'obituari en record dels activistes culturals riberencs Pascual Ortega i Josep Aymí.

XAVIER GARCIA PUJADES (2013): *Carmel d'Ascó. Una visió biogràfica*. Col·lecció Daliner núm. 9 (obra guanyadora del XV Premi d'Assaig Artur Bladé i Desumvila). 143 p., ISBN 978-84-937679-1-4

Aquest llibre correspon al treball guanyador del XV Premi d'Assaig Artur Bladé de 2011. L'autor hi intenta acostar el perfil de Carmel Biarnés al lector, tot mostrant la seva aventura vital i intel·lectual que va acabar el 29 de febrer de 1992, ja fa més de 20 anys. Per aconseguir-ho divideix la seva biografia en tres períodes: "meditació asconenca" entre 1928 i 1950, "d'un temps, d'un país" entre 1950 i 1975 i "els anys revolts" entre 1975 i 1992. En una conclusió aproximativa d'aquesta particular visió biogràfica, l'autor comenta: "Carmel Biarnés —*lo Carmelo*, com l'anomenaven a Ascó— va ser un prototipus del català de comarques que, havent nascut uns quants anys

abans de la guerra civil, va créixer en la duresa dels anys quaranta, va formar-se i desenvolupar-se professionalment en els cinquanta, va començar a desplegar els seus interessos culturals en els seixanta i va ser en les dues dècades següents que la sembrada va donar una abundant i variada collita. Cal dir de seguida que aquesta generació de catalanistes resistents i de solitaris locals, escampats per totes les comarques del país, han format un conjunt humà de molta consideració, dels quals, i fins fa ben poc, no s'ha començat a parlar amb el decòrum de què són mereixedors" (p. 101).

Al final del llibre apareix un annex amb la correspondència entre Carmel Biarnés i Artur Bladé del període 1969-1988 trobada per l'autor als arxius familiars d'ambdós personatges dipositats en part a l'Arxiu Comarcal de la Ribera d'Ebre. En una de les cartes de Carmel a Bladé, de gener de 1976, li escriu: "Per sort o per desgràcia em toca ésser testimoni d'uns fets importantíssims que planen sobre la Ribera d'Ebre: nuclears, embassaments, transvàs... coses que poden atemptar contra la seva existència futura. Ascó, ara per ara, és el rovell de la problemàtica riberenca" (p. 125).

CARMEL BIARNÉS BIARNÉS (2012): *El meu riu, l'Ebre. Pàgines viscudes*. 2a edició. Editat per l'Associació Cultural lo Llaüt amb la col·laboració, entre altres, del CERE. Ascó. 78 p., ISBN 978-84-616-0135-6

Recensió del llibre original de 1985 ja publicada a Pérez et al. (2008). Aquesta segona edició reproduceix fidelment el text de la primera. S'ha mantingut l'estructura de l'obra i s'ha respectat la variant dialectal i els localismes que

apareixen al llarg de les narracions que són un reflex de la riquesa lingüística i de la vivacitat de la llengua que emprà Carmel Biarnés. També s'ha mantingut el pròleg de Vidal Vidal, que encapçalava l'edició original i que ara apareix en un apèndix al final de l'obra. Hi continuen les il·lustracions de Joana Borrell i Domingo Margalef que decoraven les pàgines de l'edició original. Només s'han corregit alguns petits problemes de forma i s'han actualitzat els criteris ortogràfics. Finalment, s'han actualitzat les citacions del *Llibre d'amic e amat* de Ramon Llull. Per a aquesta edició, s'ha comptat amb la complicitat de D. Sam Abrams, que, en el seu pròleg, ens convida a descobrir la riquesa patrimonial

i artística de l'obra de Biarnés: “*El meu riu, l'Ebre és una crida a la reflexió per no deixar-se perdre els valors d'aquella època, valors ètics, valors de treball, valors de convivència, valors culturals, valors identitaris, valors lingüístics, valors ecològics, valors històrics, en definitiva valors que no han periclitat sinó que han estat temporalment eclipsats. Davant de la crida de Biarnés tenim dues alternatives: fer-ne el cas que es mereix o deixar que l'eclipsament transitori es torni amenaça de desaparició. Nosaltres mateixos*” (p. 12).

M. CARMÉ QUERALT TOMÀS (2013): *La clotxa i la seua festa. Cuina i patrimoni de les Terres de l'Ebre*. Col·lecció El Cullerot, núm. 58. Editat per Cossetània Edicions, amb la col·laboració del CERE. Valls. 208 p., ISBN 978-84-9034-105-6

La clotxa és un extraordinari menjar que forma part de l'antiquíssima dieta. La clotxa i les seues denominacions (canto de pa, clotxina, crostó, dinar...) són una herència popular que delimita una identitat culinària, un marc històric i territorial bàsic que l'autora denomina àrea clotxera i que inclou les actuals comarques de l'Alt Maestrat, el Baix Camp, el Baix Cinca, el Baix Ebre, el Baix Maestrat, la Franja, el Matarranya, el Montsià, el Priorat, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta.

El llibre se centra en un repàs dels menjars tradicionals ebrencs, per descriure després els diversos tipus de clotxes i cadascun dels seus ingredients, els seus valors nutricionals, així com les diverses festes clotxeres ebrenques. Inclou un vocabulari, un índex de receptes i de menjars

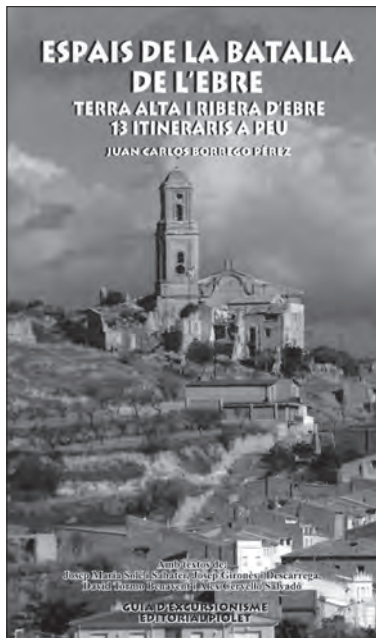
referits al llarg del llibre, així com un índex topogràfic. Les receptes de la clotxa apareixen en el llibre a través de documents i textos literaris, però sobretot amb les pròpies paraules de la gent, que la fan part significativa de l'antiga cuina popular: “Durant molts segles, la clotxa s'ha cuinat a les cases, les cabanes i els masos, al defora i allí on ha fet falta una menja elemental, formada per pocs ingredients, bons de conservar i de transportar. A més a més, la clotxa tenia l'avantatge de requerir només dues tècniques de cocció molt bàsiques: escalivar i rostir” (p. 38). No s'oblida, però, de la cuina actual, i també descriu les noves receptes de la clotxa sorgides dels restaurants, i de les festes i fires que aquesta protagonitza.

L'autora és antropòloga cultural i museòloga, especialista en el patrimoni etnològic català i de les Terres de l'Ebre, que estudia a partir de la memòria popular. El pròleg és de J.R. Casanova.

2. Novetats editorials d'altres

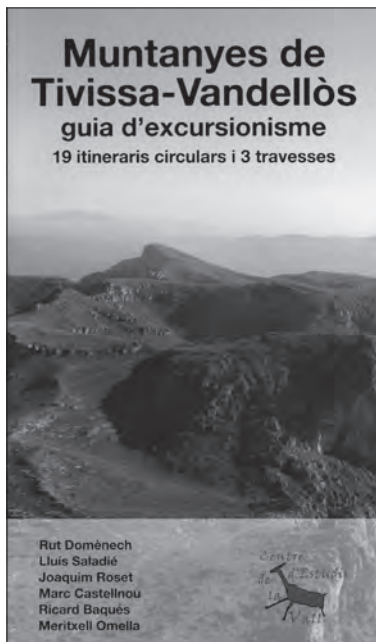
JUAN CARLOS BORREGO PÉREZ (2011): *Espais de la batalla de l'Ebre*. Guia d'excursionisme. Editorial Piolet, Barcelona. 107 p., ISBN 978-84-15075-58-5

Aquesta guia excursionista és una bona eina per conèixer la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, a partir dels espais on es va desenvolupar la batalla de l'Ebre durant la Guerra Civil (1936-1939), un cru episodi de la nostra memòria històrica, que ha deixat una inesborrable empremta en aquestes dues comarques.

Hi apareixen 13 rutes que serveixen al lector, no sols per conèixer la penosa vida dels soldats i les nefastes conseqüències sobre la població civil, sinó també per captar una mirada gens bèl·lica d'aquests territoris amables i austers, de temples, de cerç, de riu, de serres com Pàndols i Cavalls, de llargues planes d'ametllers i oliveres...

El llibre descriu a l'itinerari 13 per la serra de la Fatarella: "En les bancalades d'aquesta serralada s'hi instal·là el quarter general del XV Cos d'Exèrcit perquè hi havia un bon domini visual tant del riu com del front, el camuflatge era idoni i disposava de bones defenses naturals. Els alts marges de pedra seca van recolzar les cabanes dels comandaments i els soldats, d'una sola planta quadrangular, les latrines, els magatzems, la cuina i la resta de dependències militars" (p. 87).

RUT DOMÈNECH, LLUÍS SALADIÉ, JOAQUIM ROSET, MARC CASTELLNOU, RICARD BAQUÉS, MERITXELL OMELLA (2011): *Muntanyes de Tivissa-Vandellòs*. Guia d'excursionisme. Centre d'Estudis de la Vall i Editorial Piolet, Vandellòs i Barcelona. 239 p.

Les muntanyes de Tivissa i Vandellòs són muntanyes feréstegues, dures, aspres i desconegudes, tocades per un vent insistent que les recorre i refresca des de la vall

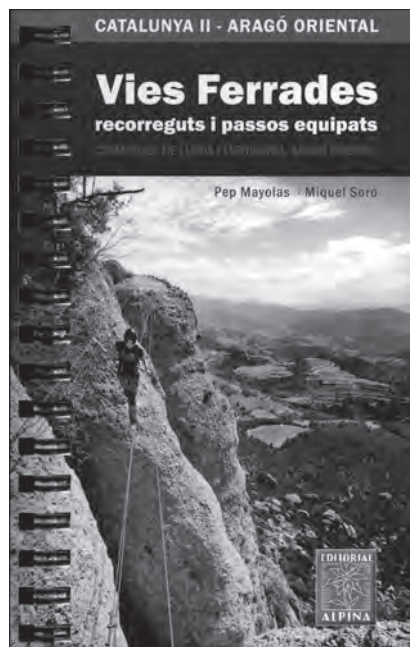
de l'Ebre fins al mar. Desnivells tècnics, graus, miloques, vent, argelagues, obagues boscoses, espenegalls, fous, carenes interminables, barrancades profundes fins al riu o el mar, tot això marca el caràcter d'aquestes muntanyes i de la gent que les habita. Els recorreguts que aquest llibre proposa són una petita degustació de les múltiples opcions que ofereixen aquestes muntanyes, una primera aproximació per gaudir-les i endinsar-se en la seva immensitat. La guia descriu 22 recorreguts de dificultat i durada diversa, dels quals 19 són circulars i 3 són travesses; en tots s'especifica la durada, la distància total, l'ascensió acumulada i el grau de dificultat; també es detallen els encreuaments i els punts d'interès. Cada recorregut està acompanyat d'un mapa i d'un perfil topogràfic.

Al recorregut 5 per Tivissa es diu: "L'ascensió del Montalt des de la Serra d'Almos és una sortida clàssica, i el recorregut proposat és un dels més directes, aprofitant el magnífic pujador del Mano que ascendeix per la cara oest del Montalt, una vessant que presenta uns estimballs de 200 m de caiguda" (p. 135).

PEP MAYOLAS, MIQUEL SORO (2011): *Vies ferrades, recorreguts i passos equipats. Comarques de Lleida i Tarragona, Aragó Oriental*. Vol II: Catalunya II, Aragó Oriental. Editorial Alpina, Granollers. 218 p., ISBN 978-84-8090-429-2

Aquesta guia, desglossada en dos volums, presenta l'estat actual dels itineraris equipats a Catalunya. Es tracta de la guia més completa publicada fins ara dins d'aquest àmbit. No només es presenten molts itineraris clàssics, sinó que més d'un terç són inèdits. Es dóna resposta a la situació de la majoria d'itineraris catalans, fins i tot aquells que fa temps que han desaparegut. Tots els itineraris estan ordenats segons siguin vies ferrades, recorreguts equipats o simples passos equipats amb diverses fitxes de colors i es valora la seua dificultat seguint l'escala de la UIAA, amb un criteri homogeneïtzador. S'hi afegeixen els criteris d'exposició i vertiginositat.

El llibre informa detalladament dels temps, desnivells, horaris, material necessari, equipament, accessos i descensos, dificultat, restriccions ambientals i si els itineraris estan a l'abast dels més petits. La guia ve acompanyada d'uns mapes molt precisos amb l'itinerari descrit i traçat. Les fitxes es completen amb una nova introducció històrica, un

capítol de seguretat i un altre de perspectives de futur on els autors dibuixen les línies que al seu parer ha de seguir l'equipament i reequipament de nous itineraris.

Aquest segon volum ofereix 92 rutes de vies ferrades, camins i passos equipats corresponents a les comarques tarragonines, lleidatanes i de la Franja de Ponent. Són de destacar les 9 rutes per les serres de Llaberia i de Tivissa.

ESPAIS ESCRITS (2011): *Literatura, territori i identitat. La gestió del patrimoni literari a debat*. Curbet Edicions, Girona. 404 p., ISBN 978-84-939504-3-9

Aquest llibre aplega i ordena temàticament les aportacions de sis Seminaris d'Espais Escrits. Xarxa del Patrimoni Literari Català. Interrelaciona els conceptes de literatura, territori, memòria, patrimoni, qualitat i comunicació. Temes de debat i reflexió que configuren un corpus teòric important que fa possible defensar, comparar i compartir l'experiència d'Espais Escrits com a xarxa de patrimoni literari amb altres iniciatives semblants que existeixen arreu d'Europa. Concretament el Seminari de l'any 2007, que coincidia amb la celebració de l'Any Bladé, es va realitzar a Móra d'Ebre i va incloure una ponència de Pere I. Poy intitulada "El cànon narratiu ebrenc: Moncada, Bladé, Arbó".

La tesi treballada per Poy afirmava el següent: "Es pot parlar d'un cànon narratiu ebrenc que aplega les obres literàries d'Arbó, Bladé i Moncada. Es tracta d'un cànon que no amaga les divergències entre aquests escriptors. D'entrada, s'observa que no prenen part en una mateixa poètica o una mateixa tradició. Ni tan sols es pot afirmar que pertanyen a una mateixa generació. Per finalitzar, s'ha d'admetre que fins i tot varien els capteniments respectius

davant el riu Ebre. Això No obstant això, es tracta d'un cànon que subratlla les coincidències, endemés poderoses, entre aquests escriptors. Certament varien llurs actituds davant el riu Ebre. Però en paral·lel no poden articular el paisatge literari sense una interacció amb el paisatge real. També en varien llurs vivències. Però en paral·lel l'allunyament fibla la memòria, alhora que contribueix a modelar un paisatge literari passat pel seu sedàs. I certament varien llurs actituds davant la fatalitat oculta en l'allunyament. Però en paral·lel la fatalitat, la impossibilitat de retornar al paisatge real, eclosiona en l'articulació del paisatge literari" (p. 313).

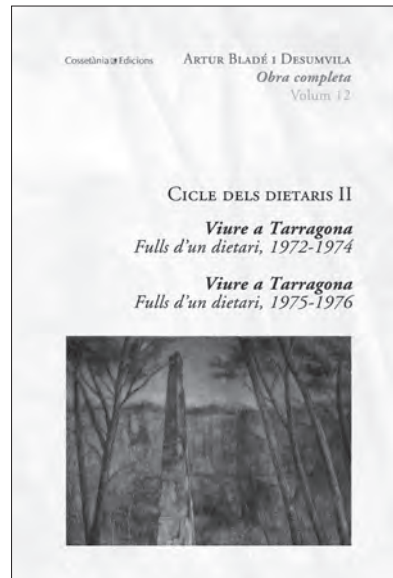
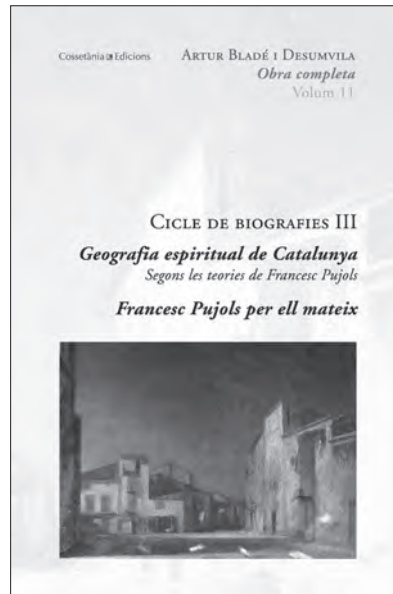
ARTUR BLADÉ DESUMVILA (2011): *Obra completa. Vol. 11 (Cicle de les biografies III: Geografia espiritual de Catalunya. Segons les teories de Francesc Pujols · Francesc Pujols per ell mateix)*. Cossetània Edicions, Valls. 568 p., ISBN 978-84-15403-69-2

Aquest onzè volum de l'*Obra completa* d'Artur Bladé i Desumvila reuneix dos llibres (*Geografia espiritual de Catalunya* i *Francesc Pujols per ell mateix*) dedicats a compendiar la figura humana i l'obra filosòfica —la vida, en definitiva— del poeta, pensador i home d'art que fou Francesc Pujols i Morgadas (Barcelona 1882 – Martorell 1962).

Sobre la notícia de la mort del filòsof, l'autor escriu: "Jo no vaig saber la mala notícia fins l'endemà, en caure la tarda, gràcies a la diligència del bon amic (i amic també del filòsof des dels dies de l'exili) Antoni Terré, el qual des de Móra d'Ebre, on acabava d'arribar procedent de Barcelona, m'envià a Benissanet, on sabia que jo em trobava, l'esquela mortuòria, retallada d'un diari barceloní del dia de la mort. No em fou possible, doncs, d'anar a Martorell per tal d'acompanyar per darrera vegada el cos mortal del gran home que desapareixia enmig de la fredor d'un món al qual ell aspirava donar la veritat" (p. 541).

ARTUR BLADÉ DESUMVILA (2012): *Obra completa. Vol. 12 (Cicle dels dietaris II: Viure a Tarragona. Fulls d'un dietari, 1972-1974 i Fulls d'un dietari, 1975-1976)*. Cossetània Edicions, Valls. 408 p., ISBN 978-84-9034-039-4

En aquest volum 12 que tanca l'*Obra completa* d'Artur Bladé i Desumvila, es publiquen els dos darrers llibres de *Viure a Tarragona*, el conjunt dels quatre dietaris dedicats a Tarragona, que abracen els anys 1972-1974 i 1975-1976, respectivament. Aquests llibres són de nou un cant als llocs, a les persones, a les idees i els fets que estima: la vida tarragonina i la vida vora l'Ebre, a Benissanet; producte

d'una activitat política i literària lliurada als ideals republicans, humanistes i catalanistes.

Bladé escriu sobre Benissanet: “En realitat, del país natal es pot dir que m’agrada tot —o gairebé tot. Els dies de pluja, no inviten a sortir, però inviten a treballar i a regirar papers. O a llegir, si fa massa humitat, a la vora del foc. Si fa sol, en canvi, és grat, sortir a badar amunt i avall de l’hortet. Dinem vora les dues. I no fem migdiada. (Fer migdiada sempre m’ha semblat una lamentable pèrdua de temps. Altres no pensen igual; i qui sap qui té raó.) Ara les tardes ja són llargues. És delectable berenar pa amb vi i sucre —com quan érem petits— i contemplar les postes de sol des del mirador que sobrepuja la teulada. Sopem a les nou —discretament. Llegim. O bé, si val la pena, mirem la televisió fins a les dotze. Dormim enmig d’un silenci absolut. De vegades, a les set ja estic despert, però no em llevo fins que toquen les nou al rellotge del menjador (un rellotge que va comprar el meu avi Desumvila, que ja anava abans de la meua vinguda al món, i de segur que encara anirà quan jo ja no hi sigui). Escalfo la llet. Esmorzo. Trec la cendra —si n’hi ha— de la llar. Porto llenya del llenyer i deixo el foc a punt d’encendre. De les deu endavant, generalment, escric. (No goso dir que treballo.) Si no en tinc ganes, o me’n canso, sempre trobo alguna altra cosa que puc fer. A la meua dona li passa igual. I així la vida té un sentit” (p. 37-38).

En el pròleg del llibre, l’autor fa aquesta reflexió sobre la seua obra: “Si hagués de cercar un denominador comú, de segur que el trobaria en l’amor a la terra i en el desig de salvar de l’oblit —almenys durant un temps més o menys llarg— certes vivències relacionades amb el que s’ha convingut d’anomenar *petita història*, la qual, de vegades, segons diuen, pot ser útil a la gran. En realitat, l’única cosa inútil en aquesta pobra vida nostra és allò que no es fa” (p. 26).

ANNA FIGUERAS TORRUELLA, M. TERESA CASTELLÓ BOU (2012): *Licors tradicionals, aiguardents i vins generosos*. Priorat, Terra Alta, Ribera d'Ebre. Col·lecció Rebost i Cuina, núm. 6. Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet. 125 p., ISBN 978-84-92811-36-6

El llibre és el fruit d'una recerca IPEC. Anàlisi realitzada entre els anys 2007-2009 per les autores, per al Centre d'Estudis de la Ribera d'Ebre. L'elaboració casolana de licors era un costum ben arrelat, encara que a poc a poc s'ha anat perdent. Les receptes es transmetien d'una generació a l'altra gairebé com si de secrets de família es tractés. En aquest llibre s'han recuperat fórmules de licors d'herbes aromàtiques, com

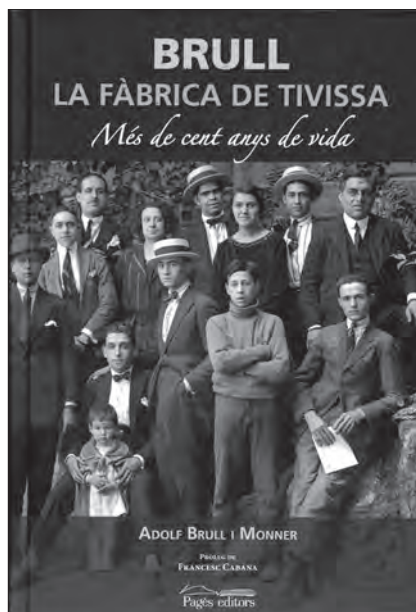
la ratafia; licors de fruites amb cireres de pastor o magranes; licors de flors, com la d'ametller o la flor de magnòlia, freqüent al Priorat, o licors amb llet com el de cabra de Tivissa. També s'han recollit les formes d'elaboració de vins generosos, licorosos i aromatitzats, a més de remeis populars per alleugerir o curar afeccions. Entre les múltiples receptes apareix aquesta de vimblanc recollida a Vinebre: "El raïm de varietat pansal es collia tradicionalment a finals d'estiu. S'havien de posar els raïms a sol i serena durant quinze o vint dies fins que quedessin panses. Passat aquest període, s'havia de premsar i, finalment, envellir-lo en bótes... El resultat és un licor molt dolç i melós i que recorda el gust de les panses" (p. 92).

Per acabar hi són presents receptes de pastes i cócs, molt populars a la Ribera d'Ebre, en les quals s'empra l'aiguardent com a aromatitzant.

ADOLF BRULL MONNER (2012): *Brull. La fàbrica de Tivissa. Més de cent anys de vida*. Pagès Editors, Lleida. 213 p., ISBN 978-84-9975-218-1

En la investigació per documentar el centenari de la fàbrica Brull de Tivissa, a la Ribera d'Ebre, apareixen uns papers inaudits que transformen un relat embrionari en una història fascinant. Una nissaga catalana d'emprenedors avança durant més de cent anys en un món en constant evolució: guerres, fracassos, dictadures, invencions, viatges, aventures, dolor i amor. El periple d'una fàbrica durant un llarg període serveix d'excusa per explicar-nos el passat de cadascun de nosaltres, la trajectòria dels protagonistes també ens parla de la vida de tothom. El seu autor, Adolf Brull, és un industrial català sorgit d'una família d'emprenedors que va decidir escriure aquest llibre, sense ser-ne un expert, seguint la tenacitat que ha regit la seva vida professional. El pròleg és de Francesc Cabana.

L'obra s'estructura en tres parts: la primera s'inicia el 1885 amb el casament a Tivissa de Josep M. Brull i Mariana Cedó, continua amb la vida a Tortosa, la riuada del 17 i acaba el 1911; la segona s'inicia amb la instal·lació a Barcelona el 1912, el posterior trasllat a Tivissa, la Guerra Civil i la postguerra fins el 1959; per últim, la tercera part comença amb l'obertura de nous mercats, l'expansió nacional i internacional dels anys 70, la democràcia i fins l'any 2012. Al final del llibre apareix una relació de treballadors de la fàbrica i dels principals venedors i representants.

“La fàbrica Brull és un ésser viu; la formen totes les persones que hi ha deixat una empremta en forma de documents: actes, llibres de comptabilitat, nòmines i correspondència. Avui els podem llegir com un fragment de la història...” (p. 13).

3. Llibres antics editats per altres

ANTONI POYO CREIXENTI, ARTUR COT MIRÓ, PATRONAT AMICS DE SANT JERONI (1991): *La pica d'aigua beneita de Sant Jeroni. Les muntanyes també tenen història. Recull fotogràfic del paratge de Sant Jeroni i Santa Madrona*. Col·lecció Estudis i Documents de la Història de Móra d'Ebre, núm. 3. Ajuntament de Móra d'Ebre. 64 p.

El llibre forma part de la col·lecció que va iniciar l'Ajuntament de Móra d'Ebre sota el títol “Estudis i Documents de la Història de Móra d'Ebre”, és el darrer dels que es van publicar i està dedicat al paratge de la vila de Sant Jeroni i Santa Madrona, indret de gran significació i devoció per als morencs.

Antoni Poyo i Creixenti presenta un estudi al voltant de la pica d'aigua beneitera que es troba a l'ermita de Sant Jeroni i la seva intenció és donar a conèixer, sota l'encapçalament de “Senyals heràldics a Móra d'Ebre”, un dels temes locals més desconeguts de la vila. L'autor presenta les seves deduccions, notes i compilacions que ens aproximen a una pica beneitera poc coneguda i que, sens dubte, ajuda a comprendre millor la història: “Possiblement trobaríem els orígens d'aquesta pica beneitera al castell morenc, quan els ducs de Cardona afavorien el rei Joan II en temps de lluites contra la Generalitat catalana, i des de la fortalesa aplegaren un exèrcit en defensa dels interessos

reials. Pel aquell temps, diuen les cròniques, el sobirà féu estades a Móra. «Porque es lugar vicioso i de recreo.» Documents de l'època registren actuacions del I duc de Cardona en una clàusula hereditària estant a la vila de Tàrrrega l'any 1511 en què cita el notari de Móra Andreu Ferrer” (p. 19-20).

L'obra conté també un altre estudi del que fou cronista oficial de la vila Artur Cot i Miró, “Les muntanyes també tenen història”, on aporta diverses notes històriques entre les quals hi ha la referida a la desamortització de la Picossa, la muntanya al peu de la qual hi ha les ermites de Sant Jeroni i Santa Madrona.

Finalment hi trobem un recull fotogràfic del paratge de Sant Jeroni i Santa Madrona del Patronat Amics de Sant Jeroni on es poden veure instantànies que recorden aspectes relacionats amb els actes i les actuacions que han tingut lloc a l'indret durant els anys i que formen ja part de la seva història.

Diversos dibuixos de Santi Alfonso i d'Antoni Poyo il·lustren el llibre, així com fotografies d'Àngel Mola.

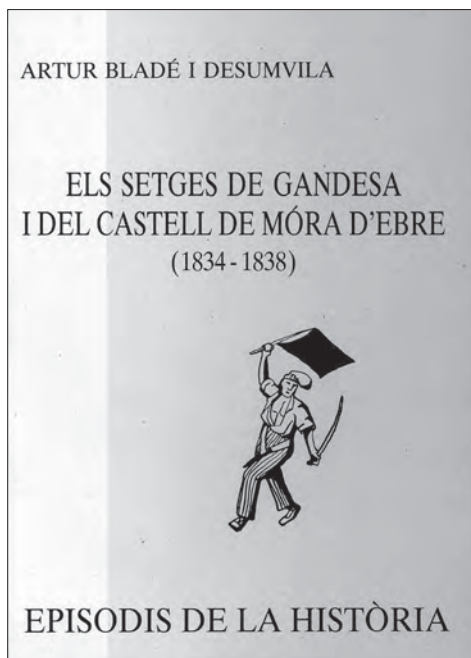
ARTUR BLADÉ DESUMVILA (1992): *Els setges de Gandesa i del castell de Móra d'Ebre (1834-1838). Sèrie Episodis de la Història*, núm. 143. 2a ed. (1970, 1a ed.). Rafael Dalmau Editor, Barcelona. 63 p, ISBN 84-232-0448-0

Aquest llibre narra com el general carlí Cabrera intenta, una vegada i una altra, fins a set, conquerir Gandesa; ens explica de manera minuciosa tots els fets que envolten aquests intents i hi afegeix també la narració de l'atac al castell de Móra d'Ebre per part de Cabrera, Torner, Quílez i Miralles. "Tement, de feia temps, un atac a Móra d'Ebre, el governador de Tortosa va fer concentrar al castell que domina la important població riberenca un nombre considerable de milicians. Els de Móra, com ja hem dit, actuaven a les ordres del tinent Ramon Campos, fill de la vila" (p. 28).

És destacable l'encapçalament del llibre amb el poema de Joan Perucho, que va ser jutge de Gandesa, *Elegia a la terra i als morts de Gandesa*: "Trista flor de desembre | en el vent arrelada, | nodrida per la sang de tants morts que en aquesta | terra varen néixer..." (p. 6).

També és remarcable com Artur Bladé ens narra la valentia del comandant Desumvila en la defensa del castell de Móra d'Ebre plasmada en la resposta a l'últimàtum que li va enviar el general Cabrera: "Los valientes que tengo el honor de mandar han jurado morir por Isabel II y la libertad; y de consiguiente, morirán entre estas ruinas antes de transigir con los infames. — Dios guarde a Ud. muchos años.— Fuerte de Mora de Ebro, 24 de agosto de 1837. Salvador Desumvila" (p. 49).

Artur Bladé continua i ens explica el final de la història: "Acabada la guerra, el 1840, Desumvila reobrí la farmàcia de Benissanet. Havent enviudat, va prendre per segona muller una

germana de la primera. Aquesta li havia donat una filla, Camil·la, i un fill, Salvador. De la segona en va tenir un tercer fill, Enric, nat el 1845, i avi de qui això escriu" (p. 50).

FRANCESC CARRERAS CANDI (1993): *La navegació al riu Ebre*. Col·lecció Lletres de l'Ebre, núm. 2. Amics i Amigues de l'Ebre (Amposta) i Generalitat de Catalunya. 380 p., ISBN 84-393-2588-6

Es tracta de la reedició del treball original de Carreras Candi, un clàssic de la navegació fluvial a l'Ebre, en un moment en què s'iniciava la recuperació de "la navegabilitat del gran riu del sud de Catalunya" i de la "promoció turística de les terres riberenques de l'Ebre" (p. 7). El llibre el presenta el llavors conseller de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat i l'introdueix el director general de Ports i Costes, amb pròleg de Salvador Tarragó, llavors president d'Amics de l'Ebre. Comença amb una descripció geogràfica de l'Ebre i del seu delta per iniciar la seua història des de la civilització ibèrica a l'Ebre i "passant pels episodis més significatius de la història de l'Ebre, acaba explicant extensament les vicissituds dels segles XIX i XX, tot

documentant particularment les de la Compañía de Canalización y Riegos del Ebro, que coneixia molt bé, perquè en va ser un dels últims directors" (p. 7).

L'autor comenta en aquest llibre, especialment, la utilització de l'Ebre per al transport fluvial, els diversos projectes de canals i canalització de l'Ebre i les obres de reg de la segona meitat del segle XIX, fins a la revifada de la navegació per al transport de carbó de principis del XX: "Durant els anys de la guerra europea del 1914, Faió va construir un centre exportador de lignits conegut a tot Catalunya [...]. Es van construir llaguts de 60 i 70 tones per a intensificar el tràfic de carbons entre les mines i el carregador de Faió; l'única embarcació de 70 tones, anomenada Elena, va fer un sol viatge; les condicions del llit del riu no van permetre un transport còmode, i després de la temptativa inicial, es va abandonar a la ribera esquerra del riu durant el període de més efervescència" (p. 329).

Al final del llibre, un epíleg de J. Sánchez sobre "El final de la navegació fluvial del 1940 al 1965" actualitza l'obra original de Carreras Candi.

DIVERSOS AUTORS (1997): *Cultura fluvial del Pirineu a la Mediterrània*. Col·lecció Lletres de l'Ebre, núm. 5. Amics i Amigues de l'Ebre, Amposta. 373 p., ISBN 84-605-7055-X

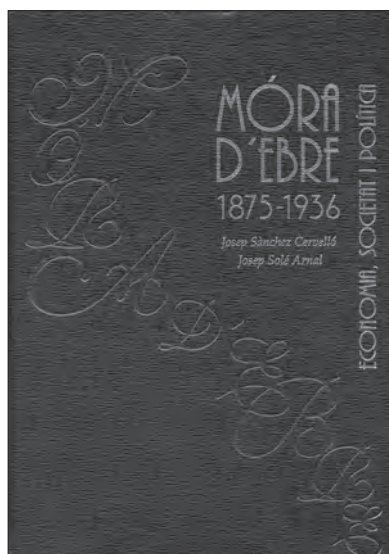
El llibre recull les actes de les Primeres Jornades d'Estudi de la Cultura Fluvial Pirineu-Mediterrània, desenvolupades a Tortosa del 4 al 6 de novembre de 1994 i organitzades per Amics i Amigues de l'Ebre, amb la col·laboració, entre altres, del CERE. Els diversos treballs publicats s'estructuren en tres àrees temàtiques: història, antropologia i patrimoni cultural i patrimoni natural. Destaquem els estudis sobre el fracàs de la navegació fluvial a l'època contemporània, la navegació per l'assut de Flix a la fi del segle XVIII, les curses de pontones a la Ribera d'Ebre, el pont d'Ascó, els molins de nau de l'Ebre i l'estudi de sediments de l'àrea de Flix. El llibre acaba amb una relació d'entitats participants i d'inscrits i amb les conclusions de les jornades.

A. Cot escriu en el seu treball: "Els molins de nau, instal·lats damunt dos llaguts que suraven sobre les aigües eren construccions precàries i mòbils adaptades a la força i l'impuls de les aigües i mutables com tot l'immediat al riu. La propietat d'aquest molins era un dels tants monopolis dels senyors feudals, exclusiva persistent fins a l'inici del segle XIX amb l'abolició dels drets senyorials per disposició de les corts de Cadis" (p. 221).

JOSEP SÁNCHEZ CERVELLÓ, JOSEP SOLÉ ARNAL (1997): *Móra d'Ebre, 1875-1936. Economia, societat i política. Ajuntament de Móra d'Ebre*. 293 p., ISBN 84-606-2805-1

En aquest llibre els autors ens presenten un estudi històric de Móra d'Ebre entre els anys 1875 i 1936. Es tracta d'un treball que abraça des de la restauració borbònica fins a la Segona República i és molt complet, ja que inclou aspectes econòmics, socials i polítics. L'obra està

dividida en cinc capítols; en el primer, dedicat a la població i l'economia, destaca l'apartat sobre el reg amb una bona aportació documental del projecte, la seva realització i construcció; dóna a conèixer una obra necessària i reivindicada per l'agricultura. En el segon capítol, dedicat a les infraestructures, pren especial importància el tema relacionat amb la barca i el pont de ferro, obra esperada al territori des de feia anys i que finalment fou una realitat, l'any 1918, gràcies a la insistència del diputat Joan Caballé Goyeneche. La vida política està inclosa al tercer capítol i se'n fa una anàlisi des de la restauració borbònica fins a la victòria del front d'esquerres l'any 1936; la riquesa d'entitats associatives a Móra, en aquells anys, hi és molt present.

El llibre es completa amb els capítols de fonts documentals i annexos que ajuden a tenir una visió més clara d'aquella època. L'obra conté més de cent fotografies que l'enriqueixen i il·lustren un període proper de la història de Móra d'Ebre, però alhora desconegut per molts.

ANTONI CABRÉ PUIG (2000): *Per les serres del mestràl (II)*. Col·lecció Azimut, núm. 10. Cossetània Edicions, Valls. 132 p., ISBN 978-84-89890-63-3

En el llibre es descriuen 16 itineraris, per fer a peu, per la serra de Llaberia, els Dedalls de Vandellòs, la serra de Cardó i del Boix i les muntanyes de Tivissa. Uns indrets poc coneguts i singulars, a cavall entre el Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre, que estan dins les comarques del Baix Camp, el Priorat, la Ribera d'Ebre i el Baix Ebre.

En un dels diversos itineraris que recorre la serra de Llaberia, l'autor ens comenta: "Aquest recorregut ens ha de fer pensar en l'extrema solitud d'aquestes muntanyes, terres eixorques que hom treballava amb la suor del seu front. | La visita al museu de Llaberia ens ha de fer pensar molt en com era de dura i difícil la vida al poble, abans de l'arribada de la carretera. | Pensem que els habitants de Llaberia retornaven al seu poble carregats amb les mercaderies, venien de molt lluny, i de cara amunt. | I amb el sol de cara" (p. 12).

DIVERSOS AUTORS (2005): *Senders a les serres de Mestral*. Associació Catalana de Senderisme, Barcelona. 126 p., ISBN 84-933665-1-X

Es presenta un recull dels senders de gran i petit recorregut (GR i PR) de la zona que inclou les comarques de la Ribera d'Ebre, el Baix Camp, el Priorat i el Baix Ebre, i que comprèn l'espai situat entre el tram de costa de

Cambrils a Amposta i una línia imaginària que per l'interior enllaça les poblacions de Cambrils amb Reus, Falset, Rasquera, Tortosa i Amposta. Ofereix, per tant, punts destacats com les serres de Pradell, l'Argentera, Montalt i Tivissa, així com la Mola de Colldejou, la Miranda de Llaberia, la Tossa de l'Alzina i molts altres. Destaquen diversos itineraris del GR7, PR-C 81, 90 i 92 pels termes de Rasquera i Tivissa.

Aquest llibre pretén ser també un instrument de difusió d'unes terres no sempre apreciades des de l'àmbit excursionista. Unes recomanacions generals per a l'excursionista a l'inici del llibre i una informació complementària sobre les diverses poblacions incloses en els itineraris, al final, completen aquest llibre de senders.

RAFAEL LÓPEZ-MONNÉ (2007): *A peu per les comarques de Tarragona*. Col·lecció de Ferradura, vol. IV. Arola Editors, Tarragona. 171 p., ISBN 978-84-96639-61-4

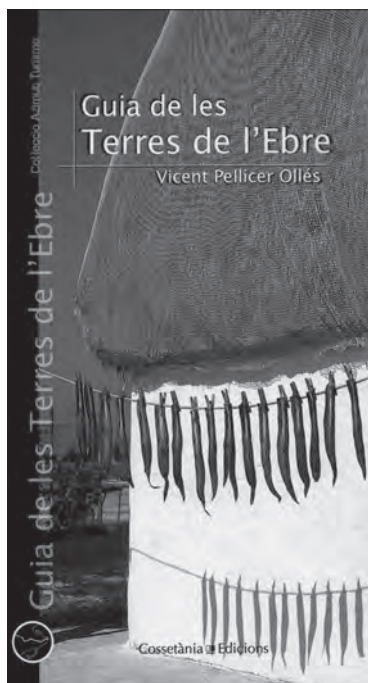
Aquest nou volum d'*A peu per les comarques de Tarragona* agrupa el quart conjunt de 25 articles publicats a *La Vanguardia*, dins la secció "Vivir en Tarragona". No es tracta d'una guia d'excursions clàssica. El text és una peculiar barreja entre la descripció d'itineraris i la crònica periodística. Les imatges hi tenen un pes molt destacat i són enteses com un llenguatge essencial per comunicar una determinada mirada sobre els territoris. Les excursions estan dirigides, fonamentalment, a un públic molt ampli, no necessàriament iniciat en l'excursionisme, ni expert en esports de muntanya. Segons l'autor, anar a peu és una de les formes més agradable d'entrar en contacte amb l'entorn; mentre es camina es pot mirar i veure; els paisatges no es poden comprar però cada cop és més evident que els necessitem, que la seua contemplació ens fa una mica més feliços i que ens ajuda a sentir millor.

Entre les 25 excursions detallades destaquem la 14 "Muntanyes en flor", que va de Tivissa a Sant Blai; la 15 "Muntanyes de culte de la Ribera", de les ermites de Sant Jeroni i de Santa Magdalena a la Picossa i la cova de la Porca;

la 19 “La torre més alta d’Albozalag”, que va de la Torre de l’Espanyol al Tormo, i la 22 “Roques de la seda”, més exigent, que va per la cresta de la Seda i els cims de la serra de Llaberia.

VICENT PELLICER OLLÉS (2007): *Guia de les Terres de l'Ebre*. Cossetània Edicions, Valls. 204 p. (en color), ISBN 978-84-9791-274-7

Aquesta guia —per a fer amb cotxe—, ens invita a gaudir de l’atractiu natural, paisatgístic, historicoartístic, arqueològic, cultural, gastronòmic... de les Terres de l’Ebre. Ens invita a conèixer una realitat molt propera a nosaltres: el potencial turístic d’unes comarques que tenen el riu Ebre com a eix vertebrador del seu desenvolupament. Al llarg dels dotze itineraris que ens proposa, hi trobem la percepció sensible i humana de la gent i dels pobles, la reivindicació del nostre patrimoni, la nostra història, les tradicions culturals i festives, la gastronomia, l’estimació a la natura, la flora i la fauna. L’autor ens invita a endinsar-nos en els racons i indrets més formosos de les Terres de l’Ebre, a descobrir l’esperit acollidor dels seus pobles, i a assaborir-ne la vida, que brolla arreu, a cada pas.

Aquest llibre és el núm. 6 de la col·lecció Azimut Turisme i va guanyar el premi Joan Cartanyà de turisme 2007. Sobre la Ribera d’Ebre, concretament, inclou dos itineraris complets.

Parlant del riu, l’autor escriu: “*L’Ebre, sempre l’Ebre!* Els pobles, singulars, i els ecosistemes i els paisatges, fructífers, diversos i canviants a cada instant, a cada pas, fan de la Ribera d’Ebre una terra del benestar, atractiva, sorprenent, gairebé única, que us convida a endinsar-vos-hi, a amarar-vos-en. | L’Ebre, font de vida, meravellós llegat que ens ha oferit la natura, la travessa de mig a mig, l’acaricia, l’adoba, la fa fèrtil. I hi configura una vall exuberant; de vegades, domada i serena; d’altres, salvatge i neguitosa, en què els paisatges d’aigua, de conreu i també de muntanya s’alternen contínuament, harmònicament, la qual cosa li regala una gran personalitat” (p. 156-157).